

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 13.14/2024

SJIF 2024 = 5.444

Том 4, Выпуск 01, Января

FITISHIZMNING O‘ZBEK URF-ODATLARIDA UCHRAYDIGAN SHAKLLARI

Jurayev Sanjar Ramzanovich

<https://orcid.org/0009-0002-4306-8796>

jurayevsanjar1983j@gmail.com

Bozorova Dildora Olim qizi

<https://orcid.org/0009-0000-4932-4354>

Annotatsiya

Ushbu maqolada fitishizm tushunchasining mohiyati, uning diniy-antropologik ildizlari hamda o‘zbek xalqining urf-odatlari, marosimlari va kundalik turmushida uchraydigan ayrim ko‘rinishlari ilmiy tahlil qilinadi. Fitishistik qarashlarning tarixiy shakllanishi, ramziy buyumlar va ishonchlar orqali namoyon bo‘lishi yoritilib, ularning zamonaviy jamiyatdagi o‘rni baholanadi. Maqola madaniyatshunoslik va dinshunoslik nuqtayi nazaridan tahlil qilingan.

Kalit so‘zlar: fitishizm, urf-odat, marosim, ramziy buyum, xalq e‘tiqodlari, an‘anaviy madaniyat.

Mavzuning dolzarbligi

Globalashuv jarayonlari kuchayib borayotgan hozirgi davrda milliy madaniyat, urf-odat va qadriyatlarni ilmiy asosda o‘rganish muhim ahamiyat kasb etadi. O‘zbek xalqining qadimiy e‘tiqodlari va marosimlarida uchraydigan fitishistik unsurlarni tahlil qilish nafaqat tarixiy-madaniy merosni anglashga, balki xalq ongida shakllangan dunyoqarash va ramziy tafakkurni tushunishga xizmat qiladi. Shu jihatdan mazkur mavzu dolzarb bo‘lib, u madaniyatshunoslik, etnologiya va dinshunoslik fanlari bilan uzviy bog‘liqdir.

Kirish

Fitishizm ibtidoiy diniy tasavvurlarning bir ko‘rinishi bo‘lib, muayyan buyum yoki hodisaga g‘ayritabiiy kuchlar yuklash, uni muqaddas deb bilish orqali namoyon bo‘ladi. Bu tushuncha ilk bor ilmiy adabiyotlarda XIX asrda qo‘llanilgan bo‘lsa-da, uning ildizlari insoniyat tarixining eng qadimgi davrlariga borib taqaladi. Har bir xalqning an‘anaviy madaniyatida fitishistik qarashlar turli shakllarda uchraydi. O‘zbek

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 13.14/2024

SJIF 2024 = 5.444

Том 4, Выпуск 01, Января

xalqining urf-odatlari va marosimlarida ham ayrim buyumlar va amallar muayyan ramziy ma'noga ega bo'lib, fitishizm unsurlarini o'zida mujassam etadi.

Asosiy qism

1. Fitishizm tushunchasining kelib chiqishi va mazmuni Fitishizm ibtidoiy diniy e'tiqodlarning dastlabki shakllaridan biri bo'lib, muayyan jonsiz buyumlarda g'ayritabiiy kuch, ruhiy qudrat yoki ilohiy ta'sir mavjud, degan tasavvurga asoslanadi. Ilmiy adabiyotlarda fitishizm atamasi XIX asrda keng qo'llanila boshlagan bo'lsa-da, uning amaliy ko'rinishlari insoniyat tarixining eng qadimgi davrlarida paydo bo'lgan. Fitishistik qarashlar insonning tabiat hodisalari oldidagi ojizligi, noma'lum kuchlardan qo'rquvi hamda ularni boshqarishga bo'lgan intilishi natijasida vujudga kelgan.

Fitishizm ko'pincha animizm va magiya bilan chambarchas bog'liq bo'lib, u inson va jonsiz buyum o'rtasida ramziy va ruhiy aloqaning mavjudligi haqidagi qarashni ifodalaydi. Bunday e'tiqod shakllari Markaziy Osiyo hududida islomdan avvalgi davrlarda keng tarqalgan bo'lib, keyinchalik xalq urf-odatlari va an'analari tarkibiga singib ketgan.

2. O'zbek xalq e'tiqodlarida fitishistik buyumlar va ramzlar

O'zbek xalqining kundalik turmushida ayrim buyumlar muayyan himoya, baraka yoki omad manbai sifatida qaralgan. Jumladan, tumor va ko'zmunchoq eng keng tarqalgan fitishistik buyumlardan hisoblanadi. Ushbu buyumlar yomon ko'z, hasad va balo-qazolardan asraydi, degan e'tiqod bilan bolalar va ayollar taqinchoqlariga qo'shib taqilgan.

Shuningdek, isiriq o'simligi ham fitishistik ahamiyatga ega bo'lib, uni tutatish orqali yovuz kuchlarni haydash, xonadonni poklash maqsad qilingan. Isiriq tutatish marosimi asosan chaqaloq tug'ilganda, kasallik paytida yoki yangi uyga ko'chib kirilganda amalga oshirilgan.

Non o'zbek xalqida muqaddas sanalib, unga nisbatan alohida hurmat bilan munosabatda bo'lingan. Nonni yerga tashlamaslik, ustiga bosmaslik, hatto kichik bo'lagini ham asrash kabi odatlar fitishistik qarashlar bilan bog'liq bo'lib, non baraka va hayot ramzi sifatida e'zozlangan.

3. Oilaviy va ijtimoiy marosimlarda fitishizm unsurlari O'zbek xalqining muhim hayotiy marosimlarida fitishistik elementlar aniq namoyon bo'ladi. Tug'ilish marosimlarida chaqaloqni beshikka solishdan oldin turli buyumlar qo'yish, beshik

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 13.14/2024

SJIF 2024 = 5.444

Том 4, Выпуск 01, Января

atrofiga pichoq yoki qaychi osib qo'yish yovuz kuchlardan himoyalanish maqsadida amalga oshirilgan. Bu buyumlar ramziy jihatdan himoya vositasi sifatida talqin etilgan.

Nikoh marosimlarida kelinning boshiga non yoki ro'mol qo'yish, ostonadan o'ng oyoq bilan kirish, o'choqqa yaqinlashtirish kabi odatlar ham fitishistik qarashlarga asoslangan. Ushbu marosimlar kelinning yangi xonadonga baraka olib kirishi, oilada tinchlik va farovonlik bo'lishini tilash bilan bog'liqdir.

Dafn marosimlarida esa marhumning ayrim buyumlarini o'zi bilan birga ko'mish yoki maxsus joyda saqlash odati uchraydi. Bu holat ruhning tinchligi va tiriklar bilan bog'liqligi haqidagi qadimiy fitishistik tasavvurlarning qoldig'i hisoblanadi.

4. Fitishizm va diniy qarashlar o'rtasidagi munosabat

Islom dini Markaziy Osiyoga kirib kelgach, fitishistik qarashlar to'liq yo'qolib ketmagan, balki xalq ongida urf-odat va an'ana sifatida saqlanib qolgan. Ayrim hollarda fitishistik amallar diniy qarashlar bilan uyg'unlashib ketgan. Masalan, tumor ichiga Qur'on oyatlari solish holati bunga yaqqol misol bo'la oladi.

Bu jarayon diniy sinkretizmning natijasi bo'lib, xalq e'tiqodlarining murakkab va ko'p qatlamli tuzilishini ko'rsatadi. Natijada fitishizm diniy marosimdan ko'ra ko'proq madaniy va ramziy ahamiyat kasb etgan.

5. Zamonaviy o'zbek jamiyatida fitishizm unsurlarining saqlanib qolishi

Hozirgi davrda ilmiy tafakkur va texnologiyalar rivojlangan bo'lsa-da, fitishistik qarashlarning ayrim shakllari xalq orasida hanuz uchrab turadi. Ular ko'proq urf-odat, an'ana va milliy meros sifatida qabul qilinadi. Ayniqsa, qishloq joylarda isiriq tutatish, ko'zmunchoq taqish kabi amallar davom etmoqda.

Zamonaviy jamiyatda bu kabi qarashlar endi diniy majburiyat sifatida emas, balki avloddan-avlodga o'tib kelayotgan madaniy hodisa sifatida talqin etilmoqda. Shu bois fitishizm unsurlarini o'rganish xalq madaniyatining tarixiy rivojlanishini anglashda muhim ilmiy ahamiyatga ega.

Xulosa

Mazkur maqolada fitishizm tushunchasining mohiyati hamda uning o'zbek xalqining urf-odatlarini, an'analari va marosimlarida namoyon bo'lish shakllari ilmiy jihatdan tahlil qilindi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, fitishizm o'zbek xalqining qadimiy e'tiqodiy qarashlari bilan chambarchas bog'liq bo'lib, u insonning tabiat, jamiyat va noma'lum kuchlar bilan munosabatini ramziy tarzda ifodalagan. Jonsiz buyumlarga muayyan g'ayritabiiy kuch yuklash orqali xalq o'z hayotini muhofaza

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 13.14/2024

SJIF 2024 = 5.444

Том 4, Выпуск 01, Января

qilish, baraka va farovonlikka erishish hamda yovuz kuchlardan himoyalaniшни maqsad qilgan.

Tahlillar davomida o'zbek xalqining kundalik turmushida, ayniqsa tug'ilish, nikoh va dafn kabi muhim hayotiy marosimlarda fitishistik unsurlar keng tarqalganligi aniqlandi. Tumor, ko'zmunchoq, isiriq, non va boshqa ramziy buyumlar xalq ongida muqaddas va himoya vositasi sifatida qaralgan. Ushbu buyumlar nafaqat diniy-e'tiqodiy, balki madaniy va ma'naviy ahamiyatga ega bo'lib, avloddan-avlodga meros sifatida o'tib kelgan.

Shuningdek, maqolada fitishizm va islom dini o'rtasidagi munosabat masalasi ham yoritildi. Islom dini kirib kelgach, fitishistik qarashlar to'liq barham topmagan, balki xalq urf-odatlarini tarkibida ramziy va an'anaviy ko'rinishda saqlanib qolgan. Natijada diniy sinkretizm yuzaga kelib, ayrim fitishistik buyumlar diniy mazmun bilan boyitilgan. Bu holat o'zbek xalqining diniy va madaniy tafakkuri murakkab hamda ko'p qatlamli ekanligini ko'rsatadi.

Zamonaviy jamiyat sharoitida fitishizm unsurlari ko'proq madaniy meros va an'ana sifatida namoyon bo'lib, o'zining dastlabki diniy mazmunini qisman yo'qotgan. Shunga qaramay, ularning xalq ongida saqlanib qolishi milliy o'zlikni anglash, tarixiy xotirani mustahkamlash hamda an'anaviy qadriyatlarni asrashda muhim ahamiyat kasb etadi. Shu bois fitishizm masalasini ilmiy jihatdan chuqur o'rganish, uni madaniyatshunoslik va dinshunoslik nuqtayi nazaridan tahlil qilish bugungi kunda ham dolzarb bo'lib qolmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Karimov I.A. **Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch.** – Toshkent: Ma'naviyat, 2008.
2. Jabborov I. **O'zbek xalq etnografiyasi.** – Toshkent: O'qituvchi, 1994.
3. Tokarev S.A. **Dastlabki diniy e'tiqodlar.** – Moskva, 1980.
4. Qodirov M. **O'zbek urf-odatlarini va marosimlarini.** – Toshkent: Fan, 2002.